

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОЛОГ МИХАЙЛО КЛАПЧУК

Ім'я Михайла Миколайовича Клапчука добре відоме палеолітознавцям колишнього Союзу. Можливо, навіть більше знали його колеги зі Середньої Азії та Санкт-Петербурга, аніж археологи України. На рахунок вченого палеолітичні пошуки в Казахстані, археологічні дослідження у Галичині, палеографічні розробки. У кожній його роботі відчувається рука досвідченого фахівця, обізнаного з науковими працями вітчизняних та зарубіжних учених. Він був людиною непересічною, і доля його склалась трагічно, але попри це він зумів присвятити своє життя Україні та науці, яку любив понад усе.

Михайло Клапчук народився 25 лютого 1920 р. у селі Корничі поблизу Коломиї. Закінчив початкову школу, потім Коломийську гімназію, а 24 вересня 1938 р. після розгляду його прохання був зарахований студентом Львівського університету. Він студіював археологію, етнографію, антропологію та історію на гуманістичному та історичному факультетах, одночасно працюючи препаратором на кафедрі археології. Його вчителями були Я. Пастернак, Л. Козловський, М. Смішко, Я. Чекановський, тоді ж він познайомився з І. Крип'якевичем. У цей час він уже проводив археологічні дослідження за маршрутом Коломия—Ланчин—Товмач—Городенка.

З археологією М. Клапчук мав справу давно. Ще в дитинстві поблизу Корнича він зібрав фрагменти трипільського посуду і здав до музею „Галичина“ у Коломиї, а вже наступного року за допомогою директора музею В. Кобринського проводив там розкопки, якими був задоволений сам Я. Пастернак. Отак і прийшла посвята в археологи. В археологічній експедиції М. Клапчук зустрів і війну. Було це у Крилосі, де він працював під орудою Я. Пастернака на розкопках давнього Галича. Звідси він повернувся в університет до Львова.

Ще у 1940 р. М. Клапчук став членом Організації українських націоналістів. У перші дні війни його діяльність була пов'язана з Львівським університетом: його обрано провідником університету, потім заступником редактора журналу „Студентський вісник“. Саме в цей час він зустрічався з членами Головного Проводу ОУН та Крайової Екзекутиви Я. Стецьком, М. Лебедем, Р. Шухевичем, єпископом Йосифом Сліпим та іншими. Незадовго потому, коли розпочалися арешти ОУН, він повернувся до рідного села і практично до кінця війни працював тут. Уже весною 1942 р. М. Клапчук розпочав заняття із членами ОУН з українознавства та військової справи. Згодом він став провідником військової розвідки Коломийського окружного проводу ОУН, затим провідником абсидентської референтури, а далі — військової референтури обласного

проводу ОУН. Весь цей час займався просвітницькою роботою, проводив топографічні курси, у 1944 р. заснував Інститут національної освіти. 22 червня 1944 р. його було заарештовано — радянський військовий трибунал присудив йому десять років концтаборів. Його заслали в табір особливого режиму Степлаг у Джезказгані (п/с 392/1). Відтоді М. Клапчук став людиною під номером СЕ-214, а Україна залишилась для нього далекою і недосяжною.

У 1954 р. М. Клапчука звільнили з табору, і він переїхав до міста Караганди. Згодом одружився тут з Юстиною Станищук — українкою з Делятинщини. З цього часу вони переживали усі незгоди і прикрощі життя разом, народили і виростили четверо дітей, давши їм усім, як це не було важко, вищу освіту.

У Караганді Михайло Клапчук працював на машинобудівному заводі, на залізничній станції. І лише 1960 рік став для нього роком повернення до навчання і до улюбленого фаху. Він вступив на історичний факультет Карагандинського педінституту, який закінчив у 1965 р. Після закінчення вузу працював у Центрально-Казахстанському геологорозвідувальному управлінні, займався палеонтологією, опановував методику палеоіндустріальних досліджень, проводив археологічні пошукові роботи. У цей час він відкрив понад 300 археологічних пам'яток у басейні річок Нури і Сарису. Це нижньопалеолітичні пункти в районі хребта Жаман-Айбат, Обалисан, середньопалеолітичні — Кзил-Джар, Передержжа, Космола, Музабель та інші. Публіковані ним матеріали завжди подавалися на широкому палеогеографічному тлі, з детальним аналізом кам'яної індустрії. Власне завдяки йому стали відомими найдавніші сторінки минулого Казахстану. У краєзнавчому музеї Караганди дотепер зберігаються добуті і опрацьовані ним колекції. Ім'я М. Клапчука з'являлося на сторінках відомих тоді видань, зокрема журналу „Советская археология“ і періодичного видання „Материалы и исследования по археологии СССР“. Дослідник виступав на наукових археологічних форумах, результати його досліджень входили у науковий обіг, ними оперували його колеги, з ним також співпрацювали.

У 1969 р. М. Клапчук написав кандидатську дисертацію „Палеоліт Центрального Казахстану“, яку було опубліковано і рекомендовано до захисту в Ленінградському відділенні Інституту археології АН СРСР. Та не судилося М. Клапчукові вибороти науковий ступінь кандидата історичних наук. Його непроста біографія та одіозне минуле стали темою обговорення у Ленінградському міськкомі комуністичної партії. Відповідь була однозначна — відмовити у захисті.

У тому ж таки 1969 р. доля усе-таки посміхнулася М. Клапчукові — прийшов час повернення в Україну. Сім'я переїхала до міста Делятина, вони збудували власний будинок, облаштувалися. М. Клапчук працював у Делятинському лісокомбінаті фотографом. Однак улюблена справа завжди була поряд з ним — він створив у містечку краєзнавчий музей практично з власних матеріалів, передав туди вишивки, давні листівки з видами Делятинщини, зразки плетив, етнографічні матеріали. Але через певний час йому заборонили працювати у такій ідеологічній установі, як створений ним музей. Не могли лише заборонити займатися археологією, мандрувати дорогами Покуття і Опілля, вивчати кожен сантиметр рідної землі, збирати палеолітичні матеріали. Протя-

М. Клапчук з дружиною Юстиною. 1975 р.

М. Клапчук із сином Володимиром на розкопі верхньопаліотичної стоянки Межигірці поблизу Галича. 1978 р.

гом 15 років він відкрив понад 170 археологічних пам'яток у Галичині, однак найбільше уваги приділяв саме палеолітичним розвідуванням. Велика ерудиція, фахова підготовка, прекрасна обізнаність з геологією та топографією Галичини, уже напрацьовані перед війною маршрути, досвід роботи в геологічній партії, а передовсім роками вистраждане прагнення до пізнання своєї історії стали запорукою його наукових успіхів.

Палеоліт Галичини відомий з кінця минулого століття завдяки роботам археологів В. Пшебиславського та І. Коперницького, які відкрили групу стоянок поблизу Городниці. Потім були палеолітичні дослідження 20—30-х рр., з'явилися нові навіть стратифіковані пункти (Маринопіль, Рожнів), були дослідження Юрія Полянського. У 50—60-ті рр. за маршрутом Тлумач—Городенка палеолітичні дослідження проводились експедицією Інституту суспільних наук зі Львова (О. Черниш, Л. Мацкевий), також проводились розкопки у Невзиську, але, на жаль, здобуті матеріали видрукувані лише частково.

Ми не помилимося, коли скажемо, що найбільш продуктивні, цілеспрямовані і науково обґрунтовані пошукові роботи в цьому краї були проведені в 60—70-ті рр. М. Клапчуком. Окрім численних палеолітичних колекцій, зібраних на поверхні, він уперше провів стаціонарні розкопки верхньопалеолітичної стоянки Межигірці 1 поблизу Галича. Це дало йому змогу певною мірою систематизувати палеолітичні пам'ятки краю. Найбільш вагомі матеріали (Долина, Гарасимів, Межигірці 1, мезолітичні пам'ятки в районі села Красного) були опубліковані. У Межигірцях 1 дослідник розкопав близько 500 м², у ході чого було зібрано понад 7 тис. крем'яних предметів, фауністичні рештки, виявлено залишки вогнищ, скучення кісток, що, очевидно, входили до житлових конструкцій.

За життя М. Клапчук опублікував 50 наукових робіт, понад 100 науково-популярних. Серед них і прості повідомлення про ті чи інші знахідки, матеріали до археологічних карт, глибокі наукові роздуми. Власне, саме завдяки йому багато в чому палеоліт Івано-Франківщини став добре відомий в археології.

У лютому 1984 р. автор цих рядків приїхала до засніженого і безмежно гарного карпатського містечка Делятина, аби обговорити з М. Клапчуком перспективи наших спільних палеолітичних досліджень у Галичині. Він люб'язно запропонував проїхати влітку вже відомими маршрутами, оглянути найбільш перспективні пам'ятки, стратиграфічні розрізи, ознайомити мене з топографією регіону, четвертинною геологією тощо. Сам дослідник був надзвичайно зацікавлений у цих роботах, загорілись його майже завжди сумні очі. Він сподівався відвідати проблемні пам'ятки, ще раз оглянути ситуацію, повернутись до вже відомих колекцій з нових позицій, а можливо, мріяв ще раз пройти маршрутами свого життя, повернутись до витоків. Вдома Михайло Миколайович показував свої археологічні колекції, розмаїття карпатських вишивок і плетива, полотна з карпатськими пейзажами, зразки геологічних порід. Але вже тоді М. Клапчук був тяжко хворий — у липні його оперували у Києві, а в серпні, коли ми приїхали у Делятин вдруге, квіти ще не встигли зів'янути на його могилі.

М. Клапчук залишив надзвичайно багату наукову спадщину: статті, рукописи монографій з історії Делятинщини, Яремча, Корнича, архео-

логічні розвідки. Продовжують його справу дочки, син Володимир по-малу публікує матеріали, аби стали вони надбанням громадськості. Але це лише невелика частина його доробку, тобто здебільшого популярні праці. У його ж науковому архіві залишились роботи, що заслуговують на більш серйозне видання. Вони мають бути видрукувані як одне ціле, бо інакше втрачається їх наукова цінність.

Слід пам'ятати, що Михайло Кланчук не був краєзнавцем-любителем, він був передовим науковцем, ученим з глибокою фаховою підготовкою, великим досвідом, досконалим знанням літератури. А ще він був патріотом, вірним сином рідної землі. Тому його праці мусять зайняти належне місце в науковому фонді України.

Лариса КУЛАКІВСЬКА